

Миленко Крајишник¹

Далибор Томаш²

Утицај спољне трговине на привредни раст Републике Српске

The Effect of foreign trade on economic growth in the Republic of Srpska

Резиме

Још од Адама СмиѠа (Adam Smith), научници улажу оѠромне наѠоре да исѠираже и докажу односе и законѠитосѠи између сѠољне ѠрѠовине и економскоѠ расѠта. Заједничко за сва досадашња исѠираживања јесте да не ѠосѠоји ѠоѠѠуна саѠласносѠ о дирекѠној, ѠозиѠивној условљеносѠи сѠољне ѠрѠовине и економскоѠ расѠта, али највеѠи број исѠираживања доказује ѠосѠојање сѠаѠѠисѠички значајне, дирекѠне ѠовезаносѠи. Поседна Ѡажња Ѡосвећена је анализи уѠицаја сѠољне ѠрѠовине на земље у развоју, ѠрвенсѠвено као канала за увоз нових ѠехнолоѠија, чиме је доказивано да расѠ увоза не мора увијек да има неѠаѠиван уѠицај на економски расѠ, већ може да уѠице и на расѠ ѠродукѠивносѠи, односно, Ѡосредно, и на укуѠан економски расѠ земље увознице.

ИсѠираживање уѠицаја сѠољне ѠрѠовине на економски расѠ добија Ѡоседан значај након 2008. Ѡодине, односно након уѠицаја свјеѠске економске кризе, јер мале, оѠворене Ѡривреде, као ѠѠо је и Ѡривреда Републике СрѠске,

¹ Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, milenko.krajisnik@efb.org

² Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, dalibor.tomas@efb.org

свој “замајац” развоја виде у расту извоза, кроз ојоравак развијених земаља и на тај начин додатојној расту иностране изражње.

Збој тоја смо у раду жељели да истражимо значај сјољне трјовине на економски раст Републике Срјске, да извршимо анализу сјољнојтрјовинске размјене Републике Срјске како би ујврдили слабости њене родне структуру и односе са водећим сјољнојтрјовинским партнерима, те да истражимо међусобну, квантитативну повезаност сјољне трјовине и друго домаћег јроизвода Републике Срјске.

Сумирајући резултате истраживања, закључили смо да је сјољна трјовина веома значајна за јривредна крећања у Републици Срјској, односно да је значај сјољне трјовине за јривредни развој Републике Срјске веома висок. Међутим, јојредно је радији на смањењу сјољнојтрјовинској дефицита, јрвенствено кроз повећање извоза и јодољшање њеове родне структуре, те кроз селективно смањење увоза. Прије свеја тоја, нејходно је извршити јромјену јривредне структуре и значајно повећати конкурентност домаћих јроизвођача.

Кључне ријечи: сјољна трјовина, јривредни раст, јривредна структура, Република Срјска, рејесиона и корелациона анализа.

Summary

Ever since Adam Smith the scientists have been investing enormous efforts to explore and prove relationships between the foreign exchange and economic growth. One thing in common to all researches so far is that there is no complete agreement on a direct, positive inter-relation between the foreign exchange and economic growth. However, the major number of researches confirm the existence of the statistically significant, direct relation. The special attention is paid to the analysis of the influence of the foreign trade to the developing countries, principally as a channel for the import of new technologies by which it has been proven that the growth of the import does not have to have necessarily a negative impact to the economic growth but it may also impact the productivity growth, i.e. indirectly the total economic growth of the country of import.

The research of the influence of the foreign trade to the economic growth becomes even more relevant after year 2008, i.e. after the world economic crisis as small, open economies, such as the Republic of Srpska see its “development drive” in the growth of the export through the consolidation of the developed countries and thus additional growth of the foreign demand.

That is why in our paper we have tried to explore the relevance of the foreign trade to the economic growth of the Republic of Srpska, to analyse the foreign trade

exchange of Republic of Srpska in order to determine the weaknesses of its commodity structure and the relations with the leading foreign trade partners as well as to explore the interrelated, quantitative relation between the foreign trade and the GDP of Republic of Srpska.

Summarizing the results of our research we have come to a conclusion that the foreign trade is very relevant for the economic movements in the Republic of Srpska, i.e. the relevance of the foreign trade for the economic development of Republic of Srpska is very high. However, it is necessary to work on the decreasing of the foreign trade deficit through the increase of the export and the improvement of its commodity structure as well as through the selective decreasing of the import. Before all this, it is necessary to undertake the change of economic structure and considerably increase the competitiveness of the domestic producers.

Key words: *foreign trade, economic growth, economic structure, Republic of Srpska, regression and correlation analysis.*

1. Међузависност спољне трговине и економског раста

Проблемом повезаности спољне трговине и привредног раста бавили су се и најпознатији свјетски економисти, као што су Пол Ромер (Paul Romer), Роберт Лукас, (Robert Lucas), Грегори Манкју (Gregory Mankiw) и други, који су поред испитивања утицаја повећања обима и промјене структуре спољне трговине на убрзавање привредног раста, често анализирали и сам утицај законске регулативе, институција и трговинске политике на обим размјене, отвореност и економски раст.

Од дискусије Адама Смита о специјализацији и величини тржишта, преко дебата о предностима и недостацима увозне супституције и извозно оријентисаног раста до рецентних радова о ендегеном технолошком прогресу улажу се велики напори да се открије природа односа трговине и раста (Николић, 2005, стр. 146).

Међутим, као заједничко за сва досадашња истраживања можемо рећи да, иако не постоји потпуна сагласност научника о директној, позитивној условљености спољне трговине и привредног раста, ипак највећи број студија указује да постоји статистички значајна повезаност и утицај, али који није увијек, у свим околностима и у свакој земљи исти.

Потреба за индустријализацијом земаља у развоју, након стицања независности колонија, довела их је у дилему да ли изабрати индустријализацију путем супституције увоза или индустријализацију која је оријентисана на извоз.

Стратегија индустријализације путем супституције увоза има три основне предности:

- тржиште за индустријске производе већ постоји, што се види по њиховом увозу, па је смањен ризик подизања индустрије са циљем замјене увоза;
- за земље у развоју лакше је да заштити домаће тржиште од увозне конкуренције него да траже од развијених земаља да обарају баријере трговини њиховим извозним индустријским прерађевинама;
- страним фирмама даје се подстицаја оснивају такозване царинске фабрике да би премостиле царински зид земаља у развоју.

Насупрот овим предностима, постоје и сљедеће неповољности:

- домаће индустрије могу да расту, привикнуте на заштиту од иностране конкуренције и без подстицаја да постану ефикасне;
- супституција увоза може довести до неефикасности индустрија јер им ограниченост домаћег тржишта у многим земљама у развоју не дозвољава коришћење предности које даје економија обима;
- након што је увоз једноставних прерађевина замијењен домаћом производњом, са порастом капиталне интензивности и технолошког нивоа увоза, који мора да замијени домаћа производња, супституција увоза постаје све више сложена и скупа (Салваторе, 2009, стр. 407.).

И управо за педесете и шездесете године XX вијека карактеристична је политика увозне супституције, која је своје упориште налазила на успјешним примјерима Њемачке, Велике Британије и Јапана са краја XIX вијека. Ова политика је представљала средство промовисања економског раста, с циљем спречавања негативних ефеката који би услједили због повећане конкуренције.

Међутим, увозна супституција је релативно брзо довела до раста производње само једноставнијих индустријских производа, уз превелику тражњу технолошки интензивнијих производа, а покушаји да се мјерама фискалне и монетарне политике ублаже постојећи проблеми, само су довели до инфлације, прецијењености валуте и успоравања раста.

Поучене негативним искуствима земаља које су слиједиле политику увозне супституције, још 60-их година XX вијека Тајван, Сингапур, Кореја и Хон Конг су направили заокрет ка извозној оријентацији, док су друге земље у развоју слиједиле стратегију увозне супституцију до дужничке кризе с почетка 80-их година XX вијека.

Индустријализација оријентисана на извоз има значајне предности, које се огледају у сљедећем:

- није ограничена домаћим тржиштем и омогућава да се искористе предности економије обима;

- производња индустријских производа за извоз захтијева и подстиче ефикасност у читавој привреди.

Са друге стране, постоје и два веома озбиљна недостатка:

- за земље у развоју може бити веома тешко да развију извозно оријентисане индустрије због јаке конкуренције познатих и ефикасних индустрија у развијеним земљама;
- развијене земље често имају висок ниво ефективне заштите за своје радно интензивне индустрије, а за које земље у развоју већ имају или могу ускоро стећи компаративну предност (Салваторе, 2009).

У току 70-их и 80-их година XX вијека урађене су многе студије (са “cross-country” регресионим анализама) које доказују сигнификантно позитивну релацију раста извоза и БДП-а као и позитиван утицај либерализације на трговину и доходак. Нове теорије трговине (теорија ендогеног раста – П. Ромер, Р. Лукас, Г. Гросман, Е. Хелпман), које су се појавиле од краја 80-их и почетком 90-их година XX вијека, учиниле су значајан помак на плану разумевања корелације размене и раста, односно утицаја трговинске политике на раст. Базична претпоставка је да су повећани приноси главни фактор “ендогеног” раста. “Машине” раста су “ширење знања” (захваљујући спољној трговини и страним директним инвестицијама) и способност имитирања иностраних производа, док увозна заштита обара раст (Николић, 2005, стр. 147).

Развој теорије ендогеног раста, пружа убједљиву теоријску основу за позитивну везу између међународне трговине и дугорочног економског раста и развоја. Ова теорија тврди да ће смањење баријера трговини на дуги рок убрзати стопу економског раста и развоја тако што омогућава да земље у развоју апсорбују технологије које су развијене у напредним земљама много лакше и брже него уз мањи степен отворености. Дакле, смањење баријера у спољној трговини повећава користи које настају истраживањем и развојем, промовише већу економију обима у производњи, те води до бржег увођења нових производа и услуга. (Romer, 1986.)

Током 90-их година XX вијека извршен је велики број “cross country” анализа које су омогућене побољшањем у теорији раста и доступности великог броја података, и које су показале позитивну и значајну релацију извозно оријентисане политике и раста. Тако Ромер и Франкел, анализирајући канале кроз које спољна трговина подстиче раст БДП-а, доказују да спољна трговина подстиче акумулацију нових технологија и знања, те тако, кроз специјализацију, повећава приносе на капитал (Romer&Frankel, 1999).

Период од 1990. године је деценија реформе трговинске политике. Према “World Bank’s World Development Indicators”, просјечна царинска стопа у свијету је смањена са 10,5% на 6,0% између 1990. и 2002. године, а учешће укупне

спољнотрговинске размјене у БДП-у је повећано са 75,2% на 86,8%. Године 1990, Општи споразум о царинама и трговини је потписан од стране 96 земаља: између 1990. и 2005. године, 65 земаља је приступило “GATT”-у, односно данашњој Свјетској трговинској организацији (Rodriguez, 2006, p. 2).

Доврик и Голи (Dowrick, Golley), нису сумњали да отвореност привреде промовише економски раст и да постоје многе друге користи од трговине. У свом раду указују на чињеницу да постоји могућност да се код многих земаља деси “раст уз осиромашење”, односно погоршање односа размјене. Њихов став је да трговинска либерализација стимулише раст у свјетској економији, јер ствара услове за специјализацију привреда путем међународних токова знања и иновација, али истовремено се неке привреде могу специјализовати у областима гдје су потребне ниске радне квалификације или у споро растућим секторима, што смањује иницијативу за образовање и пословно усавршавање (Dowrick & Golley, 2004).

Чаудри и Хакура (Choudhri, Nakura) истраживали су како међународна трговина утиче на раст продуктивности код земаља у развоју. Код ових земаља раст продуктивности у великој мјери зависи од могућности да дођу до технологије из индустријски развијених земаља, те на тај начин, међународна трговина за земље у развоју представља најважнији канал трансфера технологије, што им омогућава да постигну бржи раст продуктивности (Choudhri & Nakura, 2000).

Истраживања у овој области у XXI вијеку углавном су била усмјерена на анализе утицаја законске регулативе, квалитета институција и трговинске политике на обим размјене и економски раст.

На бази свега наведеног, не може се очекивати да ће данас међународна трговина представљати “машину раста”, али још увијек постоји много начина на који она може допринијети економском расту данашњих земаља, посебно оних у развоју. Узимајући у обзир бројне регресионе анализе које третирају корелацију спољне трговине и раста (имајући у виду и бројне “ограде” које иду из њихове анализе), чини се да је повећање трговинске отворености (односно раст спољнотрговинске размјене, прије свега извоза), као мјера подстицаја укупног економског раста, практично без алтернативе, посебно за земље, односно тржишта, скромне величине. (Николић, 2005).

Посебан значај анализе утицаја спољне трговине на раст домаће привреде добијају након 2008. године, када се криза прво финансијског, а потом и реалног сектора, “прелила” готово на све земље свијета, што је изазвало нову дужничку кризу, од које се многе земље још увијек нису опоравиле. Губећи “замајац” развоја у недовољној домаћој тражњи, многе мале, отворене привреде, као што је и Република Српска, своју перспективу виде у расту извоза, преко опоравка развијених земаља и на тај начин, додатног раста иностране тражње.

С тим у вези, наше одређење и јесте да извршимо анализу значаја спољне трговине за Републику Српску, те користећи статистичке методе анализе искажемо квантитативно утицај спољне трговине на раст БДП-а, што ће нам омогућити да покушамо да дођемо до препорука на који начин је могуће додатно убрзати привредну активност у Републици Српској и на тај начин отворити нови развојни циклус.

2. Значај спољне трговине за Републику Српску

Спољна трговина је значајна за развој сваке земље, због тога што ниједна економија у данашњим условима не може да функционише самостално за себе, јер није у могућности да сама произведе све оно што тражи њено становништво и њена привреда. Ниво тог значаја није исти код различитих земаља, већ зависи од величине тржишта, расположивости и разноврсности ресурса, степена развоја привреде, привредне структуре дате земље, њене економске политике, као и кретања на свјетском тржишту.

Значај спољне трговине огледа се у томе што пружа могућност да се на спољна тржишта пласирају вишкови у роби и услугама, те омогућава да се набаве роба и услуге које се не производе у земљи или се не производе у довољним количинама. Она омогућава набавку савремене опреме и нових технологија из иностранства, чиме се подиже технолошки ниво и убрзава развој, те обезбјеђује квалитетније задовољење потреба производње и потрошача. Спољна трговина доприноси стварању повољнијих услова формирања цијена него у случају продаје само на домаћем тржишту, усмјерава произвођаче на примјену свјетских критеријума и стандарда и повећање конкурентности што их чини ефикаснијим.

Отвореност привреде, која може да нам послужи као индикатор укључености земље у међународну подјелу рада, показује колико је привреда одређене земље зависна од других земаља. Уколико је привреда отворенија, повезаност домаће и иностране привреде је чвршћа, односно, већи је утицај спољне трговине на домаћа привредна кретања. Ниво развијености одређене земље и њена привредна структура утичу на облик спољнотрговинског повезивања дате земље са остатком свијета. Тако повољна привредна структура и виша развијеност привреде смањују зависност земље од увоза, а повећавају зависност од извоза.

Значај спољне трговине у правилу је већи за мање земље него за земље које имају велико домаће тржиште и разноврсне и обимне ресурсе. Код мањих земаља је ниво отворености привреде мјерен учешћем спољне трговине у БДП виши него код великих економија. Тако је стопа отворености Бразила 24%, САД 30%, Јапана 32%, Индије 51%, Русије 52%, док је ова

стопа у Швајцарској 117%, Словенији 140%, Холандија 154%, Белгији 165%, Естонији 185% или Сигапуру 400% (ВТО, 2013).

Табела 2.1.

Ниво отворености привреде Републике Српске

Година	Просјечна стопа извоза (Извоз/БДП)	Просјечна стопа увоза (Увоз/БДП)	Стопа отворености привреде (Обим спољне трговине/БДП)
2001.	16,3%	46,3%	62,6%
2002.	13,4%	51,4%	64,9%
2003.	13,4%	49,9%	63,3%
2004.	16,5%	52,8%	69,3%
2005.	19,9%	51,9%	71,7%
2006.	23,5%	42,2%	65,7%
2007.	22,7%	45,5%	68,3%
2008.	22,6%	48,8%	71,5%
2009.	20,3%	43,3%	63,6%
2010.	26,2%	48,7%	74,9%
2011.	29,5%	52,7%	82,2%
2012.	27,6%	52,2%	79,8%

Извор: РЗС Републике Српске и анализа аутора

Иако стопа отворености привреде Републике Српске има тенденције раста, ниво отворености од 80% је знатно нижи него код малих развијених земаља. Осим тога ова стопа је нижа и од стопе отворености Босне и Херцеговине која представља јединствено тржиште у оквиру којег функционише привреда Републике Српске¹. Узрок нижег нивоа отворености је прије свега ниска просјечна стопа извоза која, као што се види из Табеле 2.1, није прелазила 30% и која је скоро два пута нижа од просјечне стопе увоза.

Поред тога, можемо да закључимо даје највећа отвореност привреде Републике Српске, односно зависност од спољне трговине забиљежена у 2011. години, када је просјечна стопа извоза износила 29,5%, а просјечна стопа увоза 52,7%. То би значило да се 29,6% бруто домаћег производа остваривало извозом, али се много више трошило на куповину увезене робе, и то чак 52,9% БДП-а.

Видјели смо да многе анализе указују да спољна трговина има позитиван утицај на економски раст. Ово је посебно истакнуто код утицаја извоза на раст производње и националног дохотка. Извоз узрокује повећање производње веће од оне која је пласирана у иностранство, што се одређује преко спољнотрговинског мултипликатора (Маклар, 1950).

Основни разлог због кога једна земља има потенцијалне користи од трговине јесте тај што трговина повећава могућност избора привреде, што значи

да је увијек могуће расподијелити доходак да сви остваре добитак од трговине (Samuelson, 1962). Спољна трговина је потенцијални извор добитака за све уколико добици од трговине надмашују губитке, без обзира на могући утицај на прерасподјелу дохотка. Бољи начин да се изврши процјена свеукупних добитака од трговине јесте да се постави другачије питање: да ли би они који остварују добитке од трговине могли да надокнаде губитке онима који их трпе, и да поред тога опет буду у бољој позицији? Ако је тако, онда је трговина потенцијални извор добитака за све (Krugman, 2008, p. 72.).

Како се ради о потенцијалном добитку који зависи од низа околности које су у појединим земљама и у различитим периодима различите, од изузетне важно је за сваку земљу, па и Републику Српску, да се изврши анализа спољне трговине и њеног утицаја на раст дохотка.

3. Анализа спољнотрговинске размјене Републике Српске

На почетку, прије него што статистичким методама, квантитативно изразимо зависност бруто домаћег производа од спољне трговине, провјерићемо значајност спољне трговине за Републику Српску, анализирајући кретања бруто домаћег производа и спољнотрговинске размјене у периоду од 2001. до октобра 2013. године.ⁱⁱ

Табела 3.1

Спољнотрговинска размјена Републике Српске

Година	Стопа раста реалног БДП	Извоз у 000 КМ	Увоз у 000 КМ	Обим спољнотрговинске размјене у 000 КМ	Салдо у 000 КМ	Покривеност увоза извозом у %
2001.		598.829	1.697.455	2.296.284	-1.098.626	35,3%
2002.		565.647	2.164.367	2.730.014	-1.598.720	26,1%
2003.		610.668	2.277.608	2.888.276	-1.666.940	26,8%
2004.		842.920	2.702.771	3.545.691	-1.859.851	31,2%
2005.		1.130.518	2.953.177	4.083.695	-1.822.659	38,3%
2006.	6,0%	1.540.236	2.760.163	4.300.399	-1.219.927	55,8%
2007.	6,6%	1.671.601	3.347.925	5.019.526	-1.676.324	49,9%
2008.	6,3%	1.921.837	4.146.519	6.068.356	-2.224.682	46,3%
2009.	-3,0%	1.672.915	3.567.879	5.240.794	-1.894.964	46,9%
2010.	0,8%	2.177.809	4.053.084	6.230.893	-1.875.275	53,7%
2011.	0,8%	2.560.808	4.577.526	7.138.334	-2.016.718	55,9%
2012.	-1,1%	2.374.338	4.487.543	6.861.881	-2.113.205	52,9%
I-X 2013	0,9% и 1,3%*	2.134.091	3.734.576	5.868.667	-1.600.485	57,1%

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске;

* подаци за прва два квартала 2013. године

Анализом података о извозу Републике Српске, видимо да је извоз смањен у 2002. у односу на 2001. годину, у 2009. у односу на 2008. годину и у 2012. у односу на 2011. годину, док је у свим другим годинама забиљежен раст извоза. Такође, када је ријеч о увозу, ако занемаримо 2002. годину, готово је идентична ситуација, као и са извозом, смањење је забиљежено у 2009. и 2012. години, што се одразило и на смањење укупног обима спољнотрговинске размјене у Републици Српској у наведеним годинамаⁱⁱⁱ.

Према томе, укупан обим спољнотрговинске размјене Републике Српске, према посматраним подацима, први пут је смањен у 2009. години, и то за 13,7%, када је и извоз смањен за 13,0%, а увоз за 14,0%, у односу на 2008. годину. У истој години је по први пут, као посљедица свјетске економске кризе, која се кроз смањење тражње пренијела и на Републику Српску, забиљежена негативна стопа раста реалног БДП-а од 3,0%. У складу са наведеним можемо да закључимо да је свјетска економска криза, преко смањења иностране тражње, утицала на смањење извоза, а што је као крајњи резултат имало смањење реалног БДП-а у 2009. години.

Анализирамо ли кретања у 2010. и 2011. години, када су стопе раста реалног БДП-а поново биле позитивне^{iv}, видимо да је у наведеним годинама забиљежен раст извоза за 30,2% и 17,6% респективно, као и увоза од 13,6% и 12,9% респективно, можемо да закључимо да кретања у спољнотрговинској размјени Републике Српске, значајно утичу на кретања БДП-а.

Смањење извоза, увоза и обима спољнотрговинске размјене у 2012. години је забиљежено паралелно са смањењем реалног БДП-а од 1,1%, док су позитивне стопе раста реалног БДП-а за прва два квартала 2013. године, од 0,9% и 1,3% поново повезане са повећањем иностране тражње, односно растом извоза од 7,1% за првих десет мјесеци 2013. године, те смањењем увоза за 3,9%.

Према томе, можемо да закључимо да је спољна трговина веома значајна за привредна кретања у Републици Српској, односно, да кретања у земљама које су најважнији спољнотрговински партнери Републике Српске, у значајној мјери утичу на привредна кретања у Републици Српској. Односно, Република Српска је мала отворена економија и значај спољне трговине за њен привредни развој је веома висок. Расположивост ресурса, величина домаћег тржишта и привредна структура су такви да су многи сектори зависни од увоза или извоза. И управо због тога, наш циљ и јесте да испитамо како спољнотрговинска размјена Републике Српске утиче на њена привредна кретања.

Анализом спољнотрговинске размјене Републике Српске, уочавамо да је основна карактеристика, у цијелом периоду који је обухваћен нашом анализом, висок и континуиран негативан салдо, односно дефицит у спољно-

трговинској размјени. Покривеност увоза извозом је нешто изнад педесет процената, што значи да је ниво негативног спољнотрговинског салда приближан величини укупног извоза (Табела 3.1).

Преглед кретања спољнотрговинске размјене показује да раст обима спољне трговине Републике Српске није битно побољшао њен спољнотрговински биланс. Да би утврдили узроке оваквог стања неопходно је извршити анализу робне структуре увоза и извоза по кључним секторима као и анализу робне размјене по најважнијим спољнотрговинским партнерима.

3.1. Анализа робне структуре спољне трговине

Како би дошли до закључка у којим секторима Република Српска највише извози и увози, анализирали смо робну размјену Републике Српске према секторима Стандардне међународне трговинске класификације (Табеле 1 и 2 у Прилогу^v).

Анализом учешћа сваког појединачног сектора у укупном извозу у периоду од 2003. до 2012. године^{vi} можемо да закључимо да је сектор “Сирове материје нејестиве, осим горива” имао највеће учешће у укупном извозу, које се кретало у интервалу од 30% до 40% од 2003. до 2007. године, након чега се учешће смањује на око 20%, првенствено као посљедица раста учешћа извоза сектора “Минерална горива и мазива” након 2008. године, на преко 20% од укупног извоза. Треба истаћи да је то посљедица покретања нафтне индустрије у Републици Српској, која је у значајној мјери утицала на промјену структуре извоза.

Анализом структуре увоза према СМТК, у периоду 2003. до 2012. године, највеће учешће има сектор “Производи разврстани према материјалу”, те сектори “Храна и живе животиње”, са учешћем између 12% и 20% и сектор “Машине и транспортна средства”, чије је учешће са 22,9% у 2005. години, смањено на 13,2% у 2012. години. Не треба заборавити ни значајан раст учешћа увоза сектора “Минерална горива и мазива” у периоду од 2008. године, што је повезано са повећањем увоза сирове нафте за рад нафтне индустрије Републике Српске.

Ако претходном још додамо да је покривеност увоза извозом (Табела 3 у Прилогу), посматрано појединачно, по сваком од сектора, највеће у сектору “Сирове материје нејестиве, осим горива”, гдје износи између 316% и 681%, док је покривеност “Хране и живих животиња” између 10% и 31%, јасно је да Република Српска има веома неповољну структуру спољнотрговинске размјене, гдје доминира извоз сировина, смањује се увоз “Машина и транспортних средстава”, што показује недовољну инвестициону активност у нову опрему, уз изузетно ниску покривеност увоза извозом хране.

Поред тога, можемо да закључимо, ако занемаримо промјене у структури спољне трговине, до којих је довело покретање нафтне индустрије, да већина сектора има релативно стабилно учешће у укупном увозу или извозу Републике Српске, што би с једне стране, могло да буде показатељ специјализације у појединим областима. Међутим, на бази претходних структурних поремећаја које смо истакли, гдје доминира извоз сировина, те веома неповољан однос увоза и извоза у области производње хране, стабилно учешће већине сектора у спољнотрговинској размјени показује да се готово ништа није урадило на рјешавању структурних слабости у привреди Републике Српске, наравно ако занемаримо позитиван примјер нафтне индустрије Републике Српске.

Међутим, треба упозорити да је покривеност увоза извозом у сектору “Минерална горива и мазива” са 23,2% у 2007. и 28,3% у 2008. години повећан на 42,7% у 2009, 44,9% у 2010, те 41,2% у 2011. години, те да је у 2012. години смањен на 30,0%, уз смањење увоза од 8,1% и извоза за 33,1%, што нам указује да посебну пажњу треба посветити и анализи и праћењу овог сектора привреде.

На основу анализе покривености увоза извозом према економској намјени производа (Табела 3.2) можемо рећи да само код “Трајних производа за широку потрошњу” Република Српска има покривеност увоза извозом, док при размјени свих других производа остварује негативан спољнотрговински салдо. Додатну потврду веома неповољне структуре извоза видимо и по покривености увоза извозом код “Интермедијарних производа, осим енергије”, те најмање покривености код “Капиталних производа”.

Табела 3.2

Покривеност увоза извозом према економској намјени производа

Врста производа	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Енергија	28,3%	42,7%	45,0%	41,2%	30,0%
Интермедијарни производи, осим енергије	64,0%	56,4%	68,3%	73,5%	71,3%
Капитални производи	30,8%	30,3%	32,2%	36,4%	33,0%
Трајни производи за широку потрошњу	35,7%	95,0%	102,2%	135,6%	167,1%
Нетрајни производи за широку потрошњу	45,7%	43,1%	44,9%	49,5%	51,5%
Нераспоређено	41,4%	50,6%	74,7%	81,6%	82,1%
УКУПНО	46,3%	46,9%	53,7%	55,9%	52,9%

Извор: Анализа аутора на бази података Републичког завода за статистику Републике Српске

Како би још лакше уочили проблеме у структури привреде Републике Српске, можемо се послужити и подацима о покривености увоза извозом према Класификацији дјелатности Рев. 1.1, која се у Републици Српској примјењивала до 2009. године (Табела 3.3).

Табела 3.3

Покривеност увоза извозом према Класификацији дјел. Рев.1.1

Дјелатности	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Пољопривреда, лов и шумарство	8,4%	6,7%	12,5%	23,5%	27,2%	21,2%	31,5%
Рибарство	169,1%	312,9%	583,0%	860,5%	413,3%	499,1%	599,6%
Вађење руда и камена	45,4%	18,3%	129,0%	435,8%	1538,9%	165,2%	6,6%
Прерађивачка индустрија	24,8%	31,7%	33,0%	48,1%	44,7%	42,9%	50,6%
Производња и снабд. ел. енергијом, гасом и водом	3.667,6%	783,0%	1.745,5%	1.966,3%	1.117,1%	272,3%	706,9%
Посл. некретнинама, изнај. и посл. дјелат.					0,2%	0,0%	0,8%
Остале јавне комуналне и друшт. услужне дјелат.	1,1%	4,7%	11,4%	32,0%	41,2%	21,7%	30,1%
Нераспоређено	20,5%	36,3%	15,8%	75,0%			
УКУПНО	26,8%	31,2%	38,3%	55,8%	49,9%	46,3%	46,9%

Извор: Анализа аутора на бази података Републичког завода за статистику Републике Српске

На бази дате анализе можемо да закључимо^{vi} да је покривеност увоза извозом веома неповољна у области пољопривреде и поред значајних буџетских давања у овој области.

Анализом структуре извоза и структуре увоза по статистичким процедурама, можемо да дођемо до неких веома важних закључака (Табеле 4. и 5. у Прилогу). Анализом извоза видимо да редован извоз чини 60-70% укупног извоза Републике Српске, док преосталих 30-40% чини извоз након унутрашње обраде. Такође, анализом увоза, видимо да је увоз на унутрашњу обраду између 10 и 15% укупног увоза, што показује да су у Републици Српској веома заступљени тзв. “loan” послови, прије свега у области текстила, коже и обуће, чија је основна карактеристика да су веома ниско плаћени и акумулативни, али јефтина радна снага је њихов основни критериј приликом “доласка” у Републику Српску, чиме се потврђује да су јефтине ресурси, основни извозни производ Републике Српске.

3.2. Анализа спољне трговине по главним партнерима

Како би провјерили која су тржишта важна за Републику Српску, јер економска, па и политичка кретања у наведеним земљама могу у значајној мјери да утичу на привредна кретања у Републици Српској, анализирали смо и спољнотрговинску размјену Републике Српске према земљама са којима је обављана спољна трговина у 2012. години.

Табела 3.4

Водећи спољнотрговински партнери Републике Српске у 2012. г.

	Обим робне размјене у 000 КМ	Структура обима %	Извоз у 000 КМ	Структура извоза %	Увоз у 000 КМ	Структура увоза %	Покривеност увоза извозом %
УКУПНО	6.861.881	100,0	2.374.338	100,0	4.487.543	100,0	52,9
Русија	1.169.347	17,0	4.169	0,2	1.165.178	26,0	0,4
Србија	1.141.136	16,6	371.118	15,6	770.018	17,2	48,2
Италија	792.424	11,5	380.676	16,0	411.748	9,2	92,5
Хрватска	561.460	8,2	320.170	13,5	241.290	5,4	132,7
Њемачка	467.446	6,8	197.076	8,3	270.370	6,0	72,9
Словенија	398.735	5,8	196.13	8,3	202.605	4,5	96,8
Аустрија	355.290	5,2	225.532	9,5	129.757	2,9	173,8
Кина	198.212	2,9	4.205	0,2	194.007	4,3	2,2
Мађарска	163.675	2,4	42.762	1,8	120.912	2,7	35,4
Црна Гора	139.396	2,0	116.358	4,9	23.038	0,5	505,1
Француска	118.721	1,7	43.523	1,8	75.198	1,7	57,9
Чешка	104.303	1,5	46.859	2,0	57.444	1,3	81,6
Пољска	94.878	1,4	49.477	2,1	45.400	1,0	109,0
Словачка	94.630	1,4	49.956	2,1	44.674	1,0	111,8
Турска	71.383	1,0	17.584	0,7	53.798	1,2	32,7
Румунија	70.370	1,0	14.665	0,6	55.705	1,2	26,3
БЈР Македонија	66.868	1,0	22.411	0,9	44.457	1,0	50,4
Холандија	59.053	0,9	25.253	1,1	33.800	0,8	74,7
Бразил	53.697	0,8	2.288	0,1	51.409	1,1	4,5
В. Британија	52.539	0,8	17.344	0,7	35.195	0,8	49,3
Остале земље	688.319	10,0	226.780	9,6	461.538	10,3	49,1

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске и анализа аутора

Наведена анализа нам показује да је највећи обим спољнотрговинске размјене Република Српска у 2012. години остварила са Русијом, у износу од 17% од укупног обима, те Србијом 16,6%, Италијом 11,5%, Хрватском

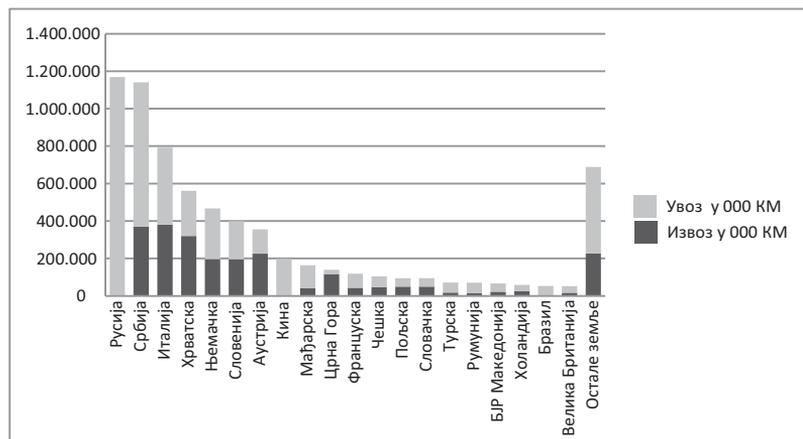
8,2% и Њемачком 6,8%. Према томе, са наведених 5 земаља Република Српска остварује преко 60% своје укупне спољнотрговинске размјене.

Ако анализирамо у које земље Република Српска највише извози, видимо да доминирају Италија у износу од 16% од укупног извоза, Србија 15,6% и Хрватска 13,5%. Када је ријеч о увозу, Република Српска највише увози из Русије и то 26% од укупног увоза, из Србије 17,2% и 9,2% из Италије.

Из расположивих података видимо да је тржиште Републике Српске најмање значајно^{viii} за Црну Гору, чији је извоз на тржиште Републике Српске пет пута мањи од увоза са нашег тржиште, док је највећи извозник на тржиште Републике Српске Русија, гдје је покривеност увоза извозом само 0,4%. Због великог учешћа у укупном обиму размјене, можемо рећи да је за Републику Српску веома значајно и тржиште Хрватске, док је тржиште Републике Српске веома значајно за Србију.

Слика 3.1

Земље са највећим учешћем у обиму размјене са Републиком Српском у 2012. години, посматрано појединачно по извозу и увозу

Извор: Анализа аутора

Анализа по главним спољнотрговинским партнерима указује на неповољну позицију Републике Српске у трговини са земљама са којима постоје уговори о слободној трговини. Наиме, са свим чланицама СЕФТА-е, осим Црне Горе, као и са Турском, салдо спољнотрговинске размјене је негативан и то у мјери да је покривеност увоза извозом испод 50%.

Оно што посебно забрињава је веома ниско учешће извоза на велика тржишта брзорастућих економија, гдје су многе земље видјеле шансу у повећању извоза. Покривеност увоза извозом са Русијом, Кином и Бразилом је симболичних 0,4%, 2,2% и 4,5% респективно, а укупан извоз у земље БРИК-а је тек око 10 милиона КМ.

4. Утицај спољне трговине на раст БДП

4.1. Постављање статистичког модела за анализу

Установљавање међусобних веза и односа двију или више посматраних појава предмет је регресионе и корелационе анализе, с циљем да се квантитативно изрази просјечан закономјеран однос посматраних појава једначином регресије (ако у стварности као такав постоји!), као и степен и смјер њихове међусобне повезаности. Ако посматрамо само двије појаве, тада се ова анализа своди на просту регресиону и корелациону анализу (Комић, 2000, стр. 193).

Како би установили просјечан закономјеран квантитативни однос између двије посматране појаве потребно је да одредимо параметре просте линеарне регресије. Прости линеарни регресиони модел можемо записати као:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + \varepsilon_i, \quad i = 1, 2, \dots, N$$

гдје су:

Y_i : i -та зависна промјењива, у нашем истраживању БДП;

x_i : i -та вриједност независне промјењиве, у нашем истраживању, извоз, обим и салдо спољнотрговинске размјене;

β_0 и β_1 су непознате константе, односно регресиони параметри;

ε_i је стохастички члан или поремећај или случајна грешка; а

N је величина основног скупа.

С обзиром да ћемо анализу радити на узорку, а не на цијелом основном скупу, јер нам расположиви подаци то не дозвољавају, користићемо оцијењену функцију просте линеарне регресије, на основу узорка, која се дефинише као:

$$\hat{Y}_i = b_0 + b_1 x_i$$

У датој релацији је са \hat{Y}_i означена она вриједност зависно промјењиве која се тачно налази на најбоље прилагођеној линији регресије, а b_0 и b_1 су оцјене непознатих регресионих параметара основног скупа.

Оцјене параметара у једначини регресије добијају се на основу метода најмањих квадрата, који подразумева минимизирање квадрата вертикалних линеарних одступања оригиналних података од линије регресије. На тај начин добија се систем нормалних једначина за одређивање параметара у једначини регресије^{ix}, а рјешење наведеног система једначина омогућава

директно израчунавање вриједности параметара у једначини регресије, на слиједећи начин:

$$b_1 = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad (1) \quad \text{и}$$

$$b_0 = \bar{y} - b_1 \bar{x}. \quad (2)$$

Параметар b_0 показује очекивану вриједност зависно промјењиве Y , ако независна промјењива X има вриједност 0, док параметар b_1 показује просјечну промјену зависно промјењиве, при јединичном порасту независно промјењиве.

С обзиром да нашим истраживањем нисмо предвидјели да вршимо закључивања у вези са оцјеном вриједности зависно промјењиве величине, у истраживању нећемо вршити тестирање статистичке значајности добијеног регресионог модела. Међутим, намјера нам је да истраживањем установимо степен и смјер међусобне повезаности посматраних појава, што ће бити предмет корелационе анализе.

Коефицијент просте линеарне корелације може се израчунати на више начина^х, али због расположивих података и планиране анализе, користићемо слиједећи израз:

$$r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \sqrt{n \sum y^2 - (\sum y)^2}} \quad (3).$$

Вриједност коефицијента просте линеарне корелације креће се у интервалу од -1 до +1. Знак - указује на инверзну линеарну везу, док знак + указује на директну. Вриједност 1 је максимални израз повезаности, који се може означити као линеарна функционална веза, гдје свакој промјени једне промјењиве одговара тачно одређена промјена друге. Ако је коефицијент корелације једнак 0, тада нема линеарне везе између посматраних појава. За вриједност између 0,7 и 0,8 обично се указује на изражену линеарну везу посматраних појава; за вриједност између 0,8 и 0,9 кажемо да је та веза висока, а за вриједност између 0,9 и 1 да је веома висока. Треба напоменути да разлике у тумачењу ових вриједности ипак варирају у зависности од области истраживања посматраних појава, тако да претходну скалу не треба схватити круто (Комић, 2000, стр. 202).

Како би на крају, у квантитативном смислу, провјерили у којој су мјери варијације зависно промјењиве одређене варијацијама независно промјењиве, рачунаћемо и коефицијент детерминације. Коефицијент детермина-

ције се добија као квадрат коефицијента просте линеарне корелације, узима вриједност од 0 до 1 и изражава се у процентима.

Имајући на уму цјелину регресионе и корелационе анализе, посебно аспекте вишеструке регресионе анализе, добијени резултат не треба тумачити сувише претенциозно, већ, прије свега, као исходиште даљих и комплекснијих анализа веза и односа посматраних појава, уз евентуално укључивање мањег или већег броја додатних промјењивих, које су у вези са посматраним појавама (Ловрић, Комић и Стевић, 2006).

Због свега наведеног, у наставку истраживања провјерићемо међусобну, квантитативну повезаност спољне трговине и БДП-а Републике Српске у периоду 2001-2012. година. Прије сваке од квантитативних анализа, провјерићемо логичку повезаност анализираних варијабли, како би се увјерили да постоји њихова међусобна повезаност. Свакако, због свих упозорења при коришћењу статистичких алата регресионе и корелационе анализе, од којих смо неке претходно и навели, те због ограничености података којима располажемо, који су “оптерећени” утицајем свјетске економске кризе на привредна кретања у Републици Српској, свјесни смо лимитираности закључака који ће услиједити.

4.2. Анализа утицаја извоза на бруто домаћи производ

С обзиром да извоз представља инострану тражњу, а уједно доводи и до прилива иностраних средстава, те на тај начин повећава и домаћу тражњу, сасвим је јасно да постоји повезаност између повећања извоза и раста БДП-а. У наредној табели дати су елементи за израчунавање параметара у једначини регресије, када је извоз независно промјењива, а БДП зависно промјењива, у складу са релацијама (1) и (2), које се користе за директно израчунавање вриједности параметара у једначини регресије.

Табела 4.1

Регресиона и корелациона анализа извоза и БДП-а

	БДП		Вриједност извоза			Регресија и корелација (извоз и БДП)		
	Y	E	EY	E ²	Y ²			
2001.	3.666.349	598.829	2.195.516.105.321	358.596.171.241	13.442.114.989.801			
2002.	4.208.086	565.647	2.380.291.221.642	319.956.528.609	17.707.987.783.396			
2003.	4.562.686	610.668	2.786.286.334.248	372.915.406.224	20.818.103.534.596			
2004.	5.115.577	842.920	4.312.022.164.840	710.514.126.400	26.169.128.042.929			
2005.	5.692.975	1.130.518	6.436.010.711.050	1.278.070.948.324	32.409.964.350.625			
2006.	6.546.537	1.540.236	10.083.211.962.732	2.372.326.935.696	42.857.146.692.369			
2007.	7.351.960	1.671.601	12.289.543.687.960	2.794.249.903.201	54.051.315.841.600			

	БДП		Вриједност извоза			Регресија и корелација (извоз и БДП)	
	Y	E	EY	E ²	Y ²		
2008.	8.490.642	1.921.837	16.317.629.949.354	3.693.457.454.569	72.091.001.572.164		
2009.	8.236.270	1.672.915	13.778.579.627.050	2.798.644.597.225	67.836.143.512.900		
2010.	8.318.217	2.177.809	18.115.487.846.553	4.742.852.040.481	69.192.734.059.089		
2011.	8.682.397	2.560.808	22.233.951.696.776	6.557.737.612.864	75.384.017.665.609		
2012.	8.594.153	2.374.338	20.405.424.045.714	5.637.480.938.244	73.859.465.787.409		
Укупно	79.465.849	17.668.126	131.333.955.353.240	31.636.802.663.078	565.819.123.832.487		
Просјек	6.622.154	1.472.344					
	b ₁			2,55			
	b ₀			2.869.347			
	Регресиони модел:			$Y_i = 2.869.347 + 2,55x_i$			
	r			0,961			
	r ²			92,3%			

Извор: Анализа аутора на бази података Републичког завода за статистику Републике Српске

Користећи релације (1) и (2), израчунаћемо вриједности параметара b_0 и b_1 на слиједећи начин:

$$b_1 = \frac{12 \cdot 131.333.955.353.240 - 17.668.126 \cdot 79.465.849}{12 \cdot 31.636.802.663.078 - (17.668.126)^2} = 2,55 \quad \text{и}$$

$$b_0 = 6.622.154 - 2,55 \cdot 1.472.344 = 2.869.347,$$

тако да једначина регресије гласи:

$$\hat{Y}_i = 2.869.347 + 2,55x_i.$$

Параметар регресије b_0 нам показује очекивану вриједност зависно промјенљиве, ако је независно промјенљива једнака нули, односно, на бази наше анализе можемо да закључимо да би БДП износио 2,9 милијарди КМ уколико не би било извоза.

Параметар b_1 нам показује просјечну промјену зависно промјенљиве, при јединичном порасту независно промјенљиве, односно, у нашем примјеру, на свако повећање извоза за 1 милион КМ, БДП се у просјеку повећавао за 2,55 милиона КМ.

Као што смо већ претходно истакли, добијени регресиони модел нећемо користити за процјену вриједности зависно промјенљиве, односно БДП-а, те стога нећемо вршити тестирање његове статистичке значајности^{xi}, али ћемо зато израчунати коефицијент просте линеарне корелације, како би

установили степен и смјер међусобне повезаности извоза и БДП-а, користећи релацију (3) и податке у претходној табели, на слиједећи начин:

$$r = \frac{12 \cdot 131.333.955.353.240 - 17.668.126 \cdot 79.465.849}{\sqrt{12 \cdot 31.636.802.663.078 - (17.668.126)^2} \sqrt{12 \cdot 565.819.123.832.487 - (79.465.849)^2}}$$

$$r = 0,961$$

На бази добијеног резултата можемо да закључимо да постоји изражена директна линеарна веза између извоза и БДП-а у Републици Српској.

И на крају, израчунаћемо и коефицијент детерминације, који показује у којој су мјери варијације зависно промјењиве одређене варијацијама независно промјењиве:

$$r^2 = 0,961^2 = 92,3\%$$

Према томе, можемо да закључимо да су варијације БДП-а Републике Српске одређене варијацијама извоза са 92,3%.

На тај начин закључујемо да је инострана тражња у значајној мјери утицала на кретања БДП-а у Републици Српској.

4.3. Анализа утицаја обима спољнотрговинске размјене на бруто домаћи производ

Обим спољнотрговинске размјене преко повећања извоза утиче на раст БДП-а, што смо већ претходно и доказали, али би његов утицај преко увоза требао да има негативан утицај на БДП. Не треба занемарити чињеницу да увоз стратешких сировина којих нема на домаћем тржишту, нових технологија и знања може да има позитиван утицај на привредни раст. Како би провјерили шта ће нам показати регресиона и корелациона анализа, у наредној табели^{xii} дати су елементи за израчунавање параметара у једначини регресије, када је обим спољнотрговинске размјене независно промјењива, а БДП зависно промјењива, у складу са релацијама (1) и (2), које се користе за директно израчунавање вриједности параметара у једначини регресије, у складу са претходно приказаним поступком.

Добијени резултати показују да би БДП износио 1,4 милијарде КМ уколико не би било спољнотрговинске размјене Републике Српске, а уједно, на свако повећање обима спољнотрговинске размјене за 1 милион КМ, БДП се у просјеку повећавао за 1,1 милион КМ.

Табела 4.2

Регресиона и корелациона анализа обима и БДП-а

	БДП	Обим размјене	Регресија и корелација (обим и БДП)		
	Y	I	IY	Iz	Yz
2001.	3.666.349	2.296.284	8.418.978.547.116	5.272.920.208.656	13.442.114.989.801
2002.	4.208.086	2.730.014	11.488.133.693.204	7.452.976.440.196	17.707.987.783.396
2003.	4.562.686	2.888.276	13.178.296.469.336	8.342.138.252.176	20.818.103.534.596
2004.	5.115.577	3.545.691	18.138.255.328.707	12.571.924.667.481	26.169.128.042.929
2005.	5.692.975	4.083.695	23.248.373.542.625	16.676.564.853.025	32.409.964.350.625
2006.	6.546.537	4.300.399	28.152.721.168.263	18.493.431.559.201	42.857.146.692.369
2007.	7.351.960	5.019.526	36.903.354.370.960	25.195.641.264.676	54.051.315.841.600
2008.	8.490.642	6.068.356	51.524.238.324.552	36.824.944.542.736	72.091.001.572.164
2009.	8.236.270	5.240.794	43.164.594.398.380	27.465.921.750.436	67.836.143.512.900
2010.	8.318.217	6.230.893	51.829.920.077.781	38.824.027.577.449	69.192.734.059.089
2011.	8.682.397	7.138.334	61.977.849.706.598	50.955.812.295.556	75.384.017.665.609
2012.	8.594.153	6.861.881	58.972.055.181.793	47.085.410.858.161	73.859.465.787.409
Укупно	79.465.849	56.404.143	406.996.770.809.315	295.161.714.269.749	565.819.123.832.487
Просјек	6.622.154	4.700.345			
	b1			1,11	
	bo			1.384.061	
	Регресиони модел			$\hat{Y}_i = 1.384.061 + 1,1x_i$	
	r			0,971	
	r2			94,3%	

Извор: Анализа аутора на бази података Републичког завода за статистику Републике Српске

Рачунајући коефицијент просте линеарне корелације и коефицијент де-терминације можемо да закључимо да постоји висока директна линеарна веза између обима спољнотрговинске размјене и БДП-а у Републици Српској, а уједно и да су варијације БДП-а Републике Српске високо одређене варијацијама обима спољнотрговинске размјене, и то у износу од 94,3%.

4.4. Анализа утицаја салда спољнотрговинске размјене на бруто домаћи производ

С обзиром да је увоз у Републици Српској већи од извоза, односно да постоји негативан салдо у спољнотрговинској размјени Републике Српске, логично се намеће закључак да би салдо требао да има негативан утицај на БДП. Међутим, исто ћемо покушати да провјеримо израчунавањем параметара регресије, те коефицијената корелације, које смо и претходно рачунали. Потребни елементи за израчунавање параметара у једначини регресије, те коефицијената у корелационој анализи дати су у Табели 4.3.

Табела 4.3

Регресиона и корелациона анализа салда и БДП-а

	БДП	Салдо робне размјене	Регресија и корелација (салдо и БДП)		
	Y	N	NY	Nz	Yz
2001.	3.666.349	-1.098.626	-4.027.946.336.474	1.206.979.087.876	13.442.114.989.801
2002.	4.208.086	-1.598.720	-6.727.551.249.920	2.555.905.638.400	17.707.987.783.396
2003.	4.562.686	-1.666.940	-7.605.723.800.840	2.778.688.963.600	20.818.103.534.596
2004.	5.115.577	-1.859.851	-9.514.210.999.027	3.459.045.742.201	26.169.128.042.929
2005.	5.692.975	-1.822.659	-10.376.352.120.525	3.322.085.830.281	32.409.964.350.625
2006.	6.546.537	-1.219.927	-7.986.297.242.799	1.488.221.885.329	42.857.146.692.369
2007.	7.351.960	-1.676.324	-12.324.266.995.040	2.810.062.152.976	54.051.315.841.600
2008.	8.490.642	-2.224.682	-18.888.978.425.844	4.949.210.001.124	72.091.001.572.164
2009.	8.236.270	-1.894.964	-15.607.435.144.280	3.590.888.561.296	67.836.143.512.900
2010.	8.318.217	-1.875.275	-15.598.944.384.675	3.516.656.325.625	69.192.734.059.089
2011.	8.682.397	-2.016.718	-17.509.946.313.046	4.067.151.491.524	75.384.017.665.609
2012.	8.594.153	-2.113.205	-18.161.207.090.365	4.465.635.372.025	73.859.465.787.409
Укупно	79.465.849	-21.067.891	-144.328.860.102.835	38.210.531.052.257	565.819.123.832.487
Просјек	6.622.154	-1.755.658			
	b1			-3,94	
	bo			13.535.535	
Регресиони модел				$Y_i = 13.535.535 - 3,94x_i$	
	r			-0,692	
	r2			47,9%	

Извор: Анализа аутора на бази података Републичког завода за статистику Републике Српске

На бази добијених резултата можемо да изведемо слиједеће закључке:

- Да није било негативног салда спољнотрговинске размјене БДП би износио 13,5 милијарди КМ;
- На свако повећање негативног салда спољнотрговинске размјене за 1 милион КМ, БДП се у просјеку смањивао за 3,94 милиона КМ;
- Постоји висока инверзна линеарна веза између негативног салда спољнотрговинске размјене и БДП-а у Републици Српској; и
- Варијације БДП-а су око 48% одређене варијацијама негативног спољнотрговинског салда Републике Српске.

На основу свега до сада наведеног, можемо да закључимо да економска политика Републике Српске, у првом реду, треба да буде усмјерена на изнаглажење мјера за смањење увоза и повећање извоза, што ће посредно утицати и на смањење негативног салда спољнотрговинске размјене, јер је то начин за значајнији раст бруто домаћег производа Републике Српске. Поред тога, посебна пажња мора да буде посвећена структурним реформама и отклањању системских недостатака у привредној структури Републике

Српске, како би смањили извозну зависност од сировина и јефтине радне снаге.

5. Закључак

Спољна трговина је значајна за све, а посебно мале економије каква је Република Српска. Основна карактеристика спољне трговине Републике Српске је висок и континуиран дефицит. Робна структура спољне трговине је крајње неповољна, јер код извоза доминирају производи нижих фаза прераде, а код увоза готови производи. Она је одраз неповољне привредне структуре.

Посебно забрињава неповољан биланс спољнотрговинске размјене са земљама са којима су у примјени споразуми о слободној трговини, што значи да погодности које овакви споразуми доносе нису у довољној мјери искоришћени у спољнотрговинским односима Републике Српске. Географска структура извоза и увоза указује и на неискоришћене могућности које пружа пласман робе на велика брзорастућа тржишта земаља БРИК-а.

Анализа утицаја спољне трговине на кретање бруто домаћег производа показује високу зависност БДП-а од извоза, гдје би повећање извоза за један милион конвертибилних марака довело до пораста БДП за 2,5 милиона КМ. Видљиво је да је мултипликативни ефекат повећања извоза на привредни раст присутан у значајној мјери. Анализе такође указују на изванредан значај смањења спољнотрговинског дефицита за остварење убрзаног економског раста, јер би, у околностима у којима би извоз достигао ниво увоза, бруто друштвени производ Републике Српске био изнад 13,5 милијарди конвертибилних марака, што је за око 60% више од садашњег нивоа.

Статистичка анализа утицаја спољне трговине на бруто домаћи производ Републике Српске наводи на закључак да би спољнотрговински дефицит требало смањивати прије свега повећањем извоза и побољшањем његове робне структуре, у правцу већег извоза производа виших фаза обраде. Тиме би се поправили и односи размјене (terms of trade).

Увоз, у принципу, негативно утиче на раст дохотка, што показује и ова анализа, јер повећање дефицита за 1 милион конвертибилних марака доводи до смањења бруто домаћег производа за приближно 3,9 милиона КМ. Међутим, анализа показује и једну веома интересантну појаву која упућује да је дио увоза који се односи на стратешке сировине и капиталну опрему неминован, и да има позитиван утицај на раст бруто домаћег производа. Наиме, ако не би било извоза, бруто домаћи производ би пао на око 2,9 милијарди КМ, а ако не би било спољне трговине (ни извоза ни увоза), БДП би се још више смањило, на приближно 1,4 милијарде КМ. Истраживање

ове специфичности би могло бити предмет неке будуће анализе, али већ у овој фази наводи на закључак да би неселективно смањење увоза могло негативно утицати на кретање БДП-а, те да би смањивање увоза требало да се одвија кроз политику супституције увоза готових производа домаћом производњом.

Не умањујући значај утицаја осталих фактора на привредни раст, може се закључити да је повећање извоза и побољшање структуре спољнотрговинске размјене од изванредне важности за будући развој Републике Српске. Да би се утврђени ефекти спољне трговине на раст бруто домаћег производа и остварили, неопходна је промјена привредне структуре, али и повећање конкурентности домаћих произвођача.

Литература

- Choudhri, E., Nakura, D. (2000). *International Trade and Productivity Growth: Exploring the Sectoral Effects for Developing Countries*. IMF Working Paper. WP/00/17.
- Dowrick, S., Golley, J. (2004). Trade Openness and Growth: Who Benefits? // *Oxford Review of Economic Policy*. 20(1), 38-56.
- Комић, Ј. (2000). Методи статистичке анализе кроз примјере: Збирка задатака. Бањалука: Економски факултет.
- Krugman, P.; Obstfeld, M. (2008). *International Economics: Theory and Policy*. New Jersey: Prentice Hall.
- Ловрић, М., Комић, Ј., Стевић, С. (2006). Статистичка анализа: методи и примјена. Бања Лука: Економски факултет.
- Maklup, F. (1950). *International Trade and the National Income Multiplier*, Philadelphia: The Blakiston Company.
- Николић, Г. (2005). Утицај Спољне трговине на економски раст. Економски анали. 165, 145-164.
- Rodriguez, F. (2006). Openness and Growth: What Have We Learned?. (URL: http://www.un.org/esa/analysis/backgroundpapers/openness_and_growth.pdf - 23.11.2013.)
- Romer, P. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*. 94(5), 1002-1037.
- Romer, D.; Frankel, A. (1999). Does Trade Cause Growth?. *The American Economic Review*. 89(3), 379-399.
- Samuelson, P. (1962). The Gains from International Trade Once Again. *The Economic Journal*. 72(288), 820-829.
- Салваторе, Д. (2009). Међународна економија. Београд: Економски факултет.
- Статистички годишњак Републике Српске. (2012). Републички завод за статистику Републике Српске.
- URL: <http://www.rzs.rs.ba>
- URL: <http://www.stat.wto.org>

Прилози

Табела 1

Учешће извоза йрема СМТК

Учешћа извоза према СМТК	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Храна и живе животиње	7,4%	6,9%	7,7%	6,8%	7,8%	7,1%	7,9%	7,5%	6,5%	7,8%
Пића и дуван	1,4%	0,3%	0,2%	0,3%	0,3%	0,4%	0,5%	0,5%	0,5%	0,6%
Сирове материје нејестиве, осим горива	31,7%	43,1%	43,0%	35,6%	30,7%	25,6%	18,1%	20,2%	21,2%	21,5%
Минерална горива и мазива	13,2%	7,7%	9,5%	9,3%	5,8%	8,6%	20,3%	23,7%	23,6%	17,0%
Животињска и биљна уља, масти и воскови	0,0%	0,1%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Хемијски производи	2,4%	2,2%	2,5%	2,3%	2,3%	3,1%	3,3%	3,3%	3,0%	3,8%
Производи разврстани према материјалу	19,8%	20,6%	19,1%	20,2%	23,9%	25,9%	20,4%	20,2%	19,7%	19,9%
Машине и транспортна средства	9,6%	7,0%	7,6%	6,5%	8,1%	8,7%	8,7%	7,9%	8,1%	8,3%
Разни готови производи	14,4%	12,2%	10,4%	18,9%	21,1%	20,5%	20,8%	16,8%	17,4%	20,8%
Производи и трансакције, неспоменути у СМТК	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,2%
УКУПНО	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Извор: Анализа аутора на бази података Републичког завода за статистику Републике Срїске

Табела 2
Учешће увоза према СМТК

Учешћа увоза према СМТК	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Храна и живе животиње	19,3%	17,5%	15,2%	15,8%	14,7%	14,6%	15,0%	13,8%	12,8%	13,4%
Пића и дуван	4,9%	4,7%	3,3%	4,5%	4,1%	3,5%	4,0%	3,2%	2,9%	2,8%
Сирове материје нејестиве, осим горива	2,4%	2,8%	3,3%	3,4%	2,2%	2,5%	2,6%	3,4%	3,2%	3,1%
Минерална горива и мазива	11,1%	12,5%	12,4%	14,2%	12,5%	14,1%	22,2%	28,3%	32,0%	30,0%
Животињска и биљна уља, масти и воскови	0,6%	0,7%	0,6%	0,6%	0,6%	0,5%	0,6%	0,3%	0,4%	0,6%
Хемијски производи	10,8%	10,3%	11,2%	10,5%	11,3%	11,4%	12,0%	11,3%	10,8%	12,5%
Производи заврстани према материјалу	22,9%	21,0%	21,8%	24,4%	25,5%	25,3%	18,0%	18,0%	17,1%	16,8%
Машине и транспортна средства	17,4%	20,3%	22,9%	16,0%	17,6%	18,0%	15,9%	13,4%	13,0%	13,2%
Разни готови производи	10,5%	10,1%	9,3%	10,6%	11,4%	10,0%	9,8%	8,3%	7,8%	7,7%
Производи и трансакције, неспоменути у СМТК	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%					0,0%	0,0%
УКУПНО	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Извор: Анализа аутора на бази података Републичког завода за статистику Републике Српске

Табела 3
Покривеносй увоза извозом йрема СМТК

Покривеност увоза извозом према СМТК	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Храна и живе животиње	10,2%	12,3%	19,3%	24,1%	26,5%	22,6%	24,7%	29,1%	28,4%	30,9%
Пића и дуван	7,9%	1,7%	2,5%	3,8%	3,6%	5,0%	6,3%	8,7%	9,8%	11,4%
Сирове материје нејестиве, осим горива	355,9%	478,3%	501,3%	584,9%	681,4%	472,3%	331,8%	316,0%	368,8%	370,2%
Минерална горива и мазива	31,9%	19,2%	29,3%	36,4%	23,2%	28,3%	42,7%	44,9%	41,2%	30,0%
Животињска и биљна уља, масти и воскови	0,2%	4,0%	0,1%	0,1%	0,1%	0,2%	0,6%	1,0%	1,1%	0,6%
Хемијски производи	6,0%	6,7%	8,5%	12,2%	10,1%	12,7%	13,1%	15,5%	15,3%	16,2%
Производи разврстани према материјалу	23,1%	30,5%	33,5%	46,3%	46,9%	47,4%	53,1%	60,3%	64,7%	62,7%
Машине и транспортна средства	14,8%	10,8%	12,7%	22,6%	22,9%	22,3%	25,7%	31,4%	34,9%	33,1%
Разни готови производи	36,7%	37,5%	43,0%	100,1%	92,2%	94,7%	99,8%	108,6%	124,7%	143,3%
Производи и трансакције, неспоменути у СМТК	20,5%	38,2%	15,7%	15,0%					1087,3%	7239,2%
УКУПНО	26,8%	31,2%	38,3%	55,8%	49,9%	46,3%	46,9%	53,7%	55,9%	52,9%

Извор: Анализа аутора на бази података Републичког завода за статистику Републике Срјске

Табела 4.
Учешће увоза по статистичким процедурама

Врста увоза	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Редован увоз	76,4%	66,6%	65,1%	56,1%	54,4%	54,1%	61,8%	64,2%	66,7%	66,4%
Извоз након унутрашње обраде	22,7%	33,1%	34,4%	43,3%	44,5%	45,0%	37,5%	35,6%	33,1%	33,4%
Извоз на вањску обраду	0,9%	0,3%	0,5%	0,6%	1,1%	0,9%	0,7%	0,2%	0,2%	0,2%
УКУПНО	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Извор: Анализа аутора на бази података Републичког завода за статистику Републике Српске

Табела 5.
Учешће увоза по статистичким процедурама

Врста увоза	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Редован увоз	90,7%	91,5%	88,7%	83,4%	83,6%	85,1%	87,8%	87,6%	87,6%	88,7%
Увоз на унутрашњу обраду	9,1%	8,4%	11,1%	16,0%	15,8%	14,4%	11,9%	12,3%	12,3%	11,2%
Увоз након вањске обраде	0,1%	0,1%	0,2%	0,6%	0,5%	0,5%	0,4%	0,1%	0,1%	0,1%
УКУПНО	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Извор: Анализа аутора на бази података Републичког завода за статистику Републике Српске

- i Стопа отворености привреде Босне и Херцеговине у 2012. години била је 89,2%.
- ii У вријеме писања овог рада (новембар 2013. године) посљедњи доступни подаци на сајту Републичког завода за статистику Републике Српске за спољну трговину били су закључно са октобром мјесецем 2013. године.
- iii Смањење увоза је забиљежено и за првих десет мјесеци 2013. године у односу на исти период претходне године.
- iv Стопе раста реалног БДП-а у 2010. и 2011. години су износиле по 0,8% (Извор: Републички завод за статистику Републике Српске).
- v Због обимности Табела, исте смо дали у Прилогу овог рада.
- vi У вријеме писања овог рада, на сајту Републичког завода за статистику Републике Српске, били су нам доступни подаци за наведени период.
- vii Урадили смо анализу и за период 2010-2012. година, када се примјењује Класификација дјелатности Рев.2.0, али закључак није значајније промијењен.
- viii Ако укупан извоз између двије земље подијелимо са укупним увозом добићемо коефицијент важности, односно значајности једне земље за другу, односно, ријеч је о покривености увоза извозом. Уколико је покривеност увоза извозом 100%, коефицијент важности је 1 и у том случају су обе земље исто значајне једна за другу. Уколико је покривеност увоза извозом Републике Српске према некој од држава мања од 100%, односно ако је коефицијент важности мањи од 1, тржиште Републике Српске је значајније за ту земљу у односу на њену важност за Републику Српску и обрнуто, уколико је покривеност увоза извозом већа од 100%, односно ако је коефицијент важности већи од 1, онда је тржиште Републике Српске мање значајно за другу земљу, него тржиште наведене земље за Републику Српску.
- ix За детаљније погледати: Ловрић, Милорад; Комић, Јасмин; Стевић, Стеван: Статистичка анализа: методи и примјена, Економски факултет, Бања Лука, 2006.
- x За детаљније погледати: Ловрић, Милорад; Комић, Јасмин; Стевић, Стеван: Статистичка анализа: методи и примјена, Економски факултет, Бања Лука, 2006.
- xi Уколико би неко желио да врши процјене зависно промјењиве користећи наведени регресиони модел, било би потребно прије тога урадити тестирање његове статистичке значајности.
- xii Како би избјегли стално понављање поступка рачунања параметара у једначини регресије, те коефицијента просте линеарне корелације и коефицијента детерминације, у табели ћемо дати и добијене резултате, које смо израчунали у Excel-у, и наравно објаснићемо значење добијених вриједности.

